

Igor Šipić: LAMARKIZAM NA HRVATSKI NAČIN (U prilog učenju slobode) / Miljenko Stojić

30. svibnja 2024. | Tekuća kritika

Miljenko STOJIC: *Priča o njoj*, Ogranak Matice hrvatske Čitluk – Ogranak Matice hrvatske Opuzen, 2023., 96 str.

Od početka ere novele s pojavom renesansnog *Dekameron*a G. Boccaccija prošlo je šest stoljeća, a ta književna vrsta i dalje je predmetom osebujna interesa suvremenih pisaca. Jedan od njih, fra Miljenko Stojić, vlasnik je zbirke od dvanaest super-kratkih zaokruženih priča konstruiranih na jedan fokus i manji broj likova. Ono što ih uokviruje u zajedništvu je naslov knjige – PRIČA O NJOJ,^[1] tj. „ona“ kao „domovina“, u punini dualnosti domaje i hrvatskog europeizma, svakako jedan od bezuvjetnih temelja da bi u predmnijevanim uvjetima triju entiteta opstala kultura i vjera Hrvata, koje će rat devedesetih podijeliti i uzjoguniti duhove povijesne Herceg-Bosne na sporazum sa svim legendama i predajama tkanim uz svijeće i franjevačke luke. Svaka od novela skupine priča po jednu priču, prema svom talijanskom uzoru (po jednu za svaku noć), ovdje moguće po jedna za svaki mjesec, za svaki sat dana ili noći. Tko zna, dvanaest je apostola sjedilo za Stolom!

Ergo, koliko god bila bitna numerološka struktura u sklapanju dodekaedarske skupine novela, raspon tema od prve priče *Pivac* do posljednje *Glasnije*, postavljen široko i garniran natruhama prošlosti, kao rezultat nudi „zaludjelu“ drugu polovicu 20. stoljeća, zalutalu u kontekste obračuna ideologija, koji će završiti pobjedničkim ratom i uspostavom demokratskih standarda neovisne države Hrvatske. Tada više nije bitna samo priča, već i tko priča. A kad to čini franjevac, priča je sigurna, zaštićeni svjedok u sigurnoj kući kao preduvjet pravičnoj presudi. Sedamsto godina od dolaska u prostor Bosne Srebrene!^[2] Što će se u konačnici dogoditi drugo je pitanje; *jastvo* kao nad-pojam, u smislu potpunosti, obuhvaća i svjesno *ja*, a onda smo već u zoni kontrole psihologije, književnost tu ne može ništa. I, gle apsurdna, baš u tomu leži veličina aktualne knjige.

*

Dugo sam čekao na neku knjigu koja će imati svoje „ja“, otvoreniji pristup koji će čitatelja uvući u rukopis obraćajući mu se stečenim iskustvom bez kalkulacija, karijerizma i želje za slijeđenjem trendova. Čekao sam taj narativ izvan „šundastog“, „elitna“ ili neiskrena pisanja, kao proživljeno književno djelo s kojim se ne moramo složiti, ali se možemo poistovjetiti. Naime, „književnost se može pisati i radi pisanja sama kako je to danas popularno – nije bitno što vas gotovo nitko neće razumjeti, sve dok zvučite obrazovano i intelektualno“ (E. Kovač). Nešto uvijek čeka u čovjeku kao otpor izrazito nepotističkoj književnosti, nešto trajno, što to u idućem razdoblju neće zamijeniti njegova „frendovska“ suprotnost. I onda je stigla, otud, sa *Briga*, sva u iščekivanju, sa samog ruba

tišine, iz ruku pjesnika i redovnika, vrsna kritičara. Poetološko i teološko korespondiraju, kod Stojića idu ruku pod ruku (Z. Kordić).

Već u vizualnom kontaktu s naslovnicom sluti se lirski nagovještaj zavičaja, koji će odgoditi povijesni umor, zazivajući mistiku „pogleda preko granice“, što, napisa M. Kovačević, „u toploti ljudske priče, kao kap dobrote locira životni prostor svojih junaka“. Pokušat ćemo to otkriti, tko je „ona“? Ne znamo, nismo sigurni, je li subjekt s malim ili velikim početnim slovom, međutim, do odgovora se može doći posredno preko auktorova – tko sam „ja“! *Umro bih u tvom izvoru / tako znam da nikad neću umrijeti / Buno / kćeri Hercegova... moja vjerenice / omoriko / lugu / moj bršljan / čuvarice među vama...*[3] Moj vid (duh) je srednjovjekovni, možda nešto previdi, ali sam siguran, interdisciplinaran je, ništa ne ostavlja po strani. Kako je na nebu, tako je i na zemlji!

I nema tu velikog razvijanja radnje; svaka od dvanaest priča reducira svoju prolaznost na ono najtankoćutnije od rječitosti poput genealoških markera adresiranih po načelu „svakomu svoje“, provučenih kroz vrijeme, prostor i svjedoke. No, da na kraju nije riječ o javljanju „božanskog“, možda bismo i mogli uskliknuti – *lamarizam!* – po definiciji ideje da organizam karakteristike koje je stekao za života može prenijeti na svoje potomstvo nasljeđivanjem „stečenih svojstava“ pod utjecajem okoline. Ovako, njih dvanaest, iz različitih uglova, komprimiranih u jedan hrvatska, priče su o vjetrometini (r)evolucija sarkastičnih ratova i hladnoratovskih fronta što nam se smiju za leđima i završit će „cinizmom“ PTSP-a koji svoje žrtve ne bira. Listar novela kao kratkotrajni rat protiv svih ratova.

A, što sada, tu smo gdje jesmo!? Neki novi, drukčiji rat na vidiku, ili...? Djetinjstvo, naša stalna, sigurna baza, u kojoj se prepoznamo iako nije ni predvidjelo ni shvaćalo našu zrelost. Takav je zakon svakog rasta, kako reče P. T. Chardin, pa i domovine. Sa svakom novom pričom sve se dublje u „nju“ ukopava proces koji ljudsko oko ne vidi, zna samo, pčela je sletjela na cvijet i sutra će to biti med. Kronološki, zanimljiv slijed: '71. – '81. – '91. – sto godina od romana, neki će kazati humora, „Bakonja fra Brne“, dakako, tadašnjih prilika. Indoktrinacija nije samo parola, ona ulazi u živo meso, zna i suditi, šunja se po milicijskim postajama, skriva se po funkcijama književnosti. Pa, ako je to bio realno prikazan život dalmatinske zagore i Visovca, suvremeniku današnjice uvijek ostaje ono njegovo, junak Riki (*Riki*) – „Došla maca na vratanica. Minjaju se vrmena, moj pajdo. Otiša ti oni beznogi, raspala ti se država, ko si ti sad!“ Nije to, Simo, isti humor kad čuješ danas antologijsku, onu s periferije Ivica Percla: *Vi, koji mislite da ste najljepši, Vi, koji mislite da ste najjači, Vi, koji mislite da ste najpametniji, jednog dana vi ćete žaliti...* (*Protestna pjesma*, 1966.).

Donio je Stojić među ostalim i prisjećanje na *Proljeće*, studentske dane. Da, bio sam tamo, sa svojim profesorima, braćom Veselica, Šošićem, Đodanom, Savkom, tih ustalih večeri '71. Tko se ne bi sjećao Trga, *portuna* oko NAMA-e, spašavali su glave, pendrecima, konjicom su na mase. Doduše, nije bila Laščina, već *Cvjetno naselje*, danima u okruženju. Zaboraviti *betulu* kod Jankovića na Trešnjevci i racije što su redovito završavale u Petrinjskoj, kako? Bilo je to vrijeme otkrića ljudskog smisla koje se izražavalo protuunitarističkim buđenjem masa, s horizonta dizao se silovit vjetar društvenih promjena ljudske svijesti.

I tako, sve prođe, dođe nešto drugo, neželjeno i priželjkivano zajedno, kockarski izmiješano, sa svim grubostima novih korporativnih poredaka, karte podijeljene nepravedno. Pa se nađeš u eri kasnih kiša, pitaš sebe i druge – što je to što se nije promijenilo, što je izdržalo, nije se slomilo? Nije se promijenio Bog, nije vjera, čak je i sloboda uvijek stara i ista, *su dva lišca su dvi vode*. Knjiga je sjajna jer u pravom trenutku tek počinje otvarati prava pitanja književnosti izazova, a aktualna priča ih je prepuna. Možda stoga esej zvuči futuristički, ali drugog puta do Istine nema, vodi kroz kanjone marijanske franjevačke pobožnosti kojima će rijeke bosonogih Hercegovine u Sinj. Na neki način to je na hrvatskom tlu i povijest samog Reda. Ako netko ima pravo govoriti, onda je to franjevac, u našim nosnicama i uhu *Ero s onoga svijeta (što na nebu sja visoko)* – nastanitelj i živac dugovječnosti zajedno kao zalag novoustalaj državi. Premda je ovdje riječ o književniku, ništa to ne mijenja, pače. Lijepo je vidjeti u hrvatskoj suvremenoj književnosti još jednog svećenika (*malog brata* reda) s pozivom na tradiciju kršćanskih, poglavito katoličkih, zaslužnika u razvoju hrvatske pismenosti poput Bartola Kašića, auktora prve hrvatske gramatike, *Institutionum linguae illyricae libri duo* (1604.), isusovca, ispovjednika u Loretu.

Da, točno je, kroz Stojićevu „čistoću i jednostavnost“ izraza, što po definiciji novele stilski i jest njena suštinska karakteristika jer potječe od izvrsnosti poznavanja tema kojima se glasovi bave, proizlazi i jedinstvenost te snalažljivost i domišljatost likova, vedrih i počesto sposobnih i druge potaknuti na nesebičnost. Utjecaj teološkog humanizma auktora vidljiv je u likovima koji nisu idealizirani, već su prikazani kao obični, gotovo *felinijevski* ljudi poglavito poslijeratnih zbivanja s mnogim manama i vrlinama, što dolazi do izražaja pri njihovu dobrohotnom djelovanju. Znaju iskoristiti svaki trenutak povoljnih okolnosti kada im se ukažu, pa i ne čudi pokatkad nagoni jezik, izričaj „zloslutnosti“ koji zapravo nije ništa drugo do put k pomirljivosti. Jer lustracijski karakter i sadržaj pojedinih priča to traži. Blagost ironizacije nad gubitnikom i poraženim stvorit će temelj baš te ugone: „Sloboda u Hrvatskoj izgleda kao stari zgužvani papir. Šuta ga tko želi.“ – ingeniozni će Stojić.

Međutim, ovdje je nešto drugo nadraslo „travu“, ljudska bića nisu likovi, život je koncilijantan, milijunima riječi unatoč, ne znaš što znači živjeti snažne dramatične životne priče. Boriš se za svaku riječ, krčiš nove putove, a vukovi i dalje zavijaju, patološka mržnja ne prestaje se prelijevati, posezanja za tuđim, *meje i muše* ne prestaju boljeti. Kažu da se nekoć pripovijedalo kako se ne bismo bojali u mraku, kako bismo shvatili upravo to, tu razliku, ono nešto između lika i života – „nju“, uvijek između mita i gline, „osvježenu jezikom, izrijekom i topografijom kamenite i škrte Hercegovine“. Dakako, ona je prikrilje, plodnost, Hava, ovca... prostor što pod Vlašićem govori jezikom Vlašićā kojim se može rastumačiti pojave ako smo spremni na posve nova iznenađenja poput iskustva *mater jezika* svega stvorena.[4] Ljubeći ga žarko, a nastojeći svim svojim silama da ga zauzvrat i sam uzljubi, saznajemo kako je auktor plemenit i osjećajan, vidimo što je to veće od „Mačijem biti“. Govor ove knjige naprosto je proziv prostora i ljudi za samoniklost iz koje pripovijeda Stojić. Njegovi „likovi“ nisu likovi! Gorjele su kroz povijest knjižnice, prošao je i završio svaki rat, ali problemi nisu nestali, ostali su baš gospodski, pravo ljudski.

I tu smo baš zapeli na krucijalnom problemu opsega datog narativa – zašto se ovakva književnost tretira provincijalno, o čemu su više u slobodnoj raspri kroz prizmu „zagrebocentričnosti“ kazali

sudionici tribine „Bez cenzure“ – Postoji li u našoj književnosti snažan sraz između metropole i „provincija“? (18. travnja 2024., 18:00), u istim prostorijama DHK-a gdje se burnih sedamdesetih donosila i *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika*, o koju će se Stojić također „očehati“. Rekoše oni, „*pošpotali* su Zagreb i okrenuli prema njemu svoja zrcala: zna on nezgodna mjesta koja mu se pripisuju, sigurno je svjestan vlastite metropolske provincijalnosti jer još ga je Šenoa dobro bijelio i ružio“. Problem se nije javio niotkud, vjerojatno je posljedica učenja demokracije, samo valja biti oprezan s njom, doskora će u punih četrdesetak godina ere *samoupravljanja*. Unajmanje, tema je aktualna jer od nacionalno osviještenih književnika traži i širi angažman nego ga nudi uzna provincijalna disleksija. Knjiga, koja mi je prispjela po nekoj Božjoj providnosti iz središta etničke kalvarije jednoga malog naroda, nosi snažnu poruku ljudima stečevina naumljene slobode i demokracije – ništa nije mrtvo ako dobro pogledaš! Ideološki konstrukt razbija se silom jačom od njega samog. Otkad su provincija svetišta središnjeg prostora rane hrvatske države, Nina, Biskupije, Putalja, Salone..., otkad su to toposi Zrinjskih, tvrđe i orli Bobovca, Starog Visokog i Blagaja, otkad to visoko učilište Moštre, Biskupići, Mile? Nije svima svejedno to oko Tvrtkove države! I aktualna knjiga je žrtva. Na sat od Splita pristigla je na moju adresu šesti dan od žiga u Vrgorcu, a valjalo je prijeći još i granicu. I ponovno smo manjina na samonikao način. Ima jedna *pariska* izrečena na tu temu u ljubohvatu.

E, da, zaboravih maloprije – uz dragog Boga i slobodu, nisu se promijenile granice. Koliko je tu truda, koliko želje, a koliko neimanja? Povijest je okrutna ako se gleda svisoka! Izim k svomu zavičajju, obećavajućoj zemlji, nemamo mi drugamo kamo. Svijet se globalizira, neće nam pružiti drugu šansu, tehnokratizam ne voli stajati u mjestu, ne voli čekati, kapitalizam još manje, pojest će prvog do sebe! Aktualne priče alarmiraju našu savjest: što će država bez ljudi, što granice bez istinski vite slobode? Poput Rima bez *podjele*, one stare, iskusne *lije*! Svatko bi želio živjeti u pravednom svijetu, a to ne postoji.

Misionarski, prošao je Stojić Bliski istok, Europu i Ameriku, živi i službuje u Mostaru, Širokom Brijegu i Zagrebu, erudit i prevoditelj na više europskih jezika, zna dobro što tišti vjeru Hrvata u Boga. Ne pitaju oni zašto si nas ostavio, nego zašto ponovno, zar još jednom? Sumnje, što ih navještaju osobine „likova“ (bez patetike, moraliziranja, pouke i tendencioznosti, Kovačević), neće i ne mogu otkloniti nikakve granice, ni na Cetini niti na Neretvi, *po Turku* ni od Mletaka. Svetost prostora ima smisla tek sa slobodnom voljom čovjeka. Teološko-humanistički pristup ovom problemu auktora čini svjedokom neuništiva fenomena samoniklosti kao nasušnoj ljudskoj potrebi. Kako je to izrekao P. T. Chardin – „geometrijska jasnoća pejzaža bez daljina uhvaćena u svjetlosti“, kojom se Stojić poigrao na fabuliranoj naslovnici.

Stoga je blagoslov za knjigu i čitatelja invokacija lokalnog ikavskog izričaja što dijalogu likova, kako su primijetili i recenzenti, nadaje autentičnost produkcije. Silovite, dramatične simbolike, naslovljenosti žudnjom i dražima podneblja, istodobno životna i zamišljena, sinestezijski je iskaz i zaziv sveobilja hrvatskih zajednica spram preteških stradanja i zločina onkraj „periferije“, tako divlje „daleko“ a tako pitomo blizu, neshvatljivo „tuđe“ a tako jasno svoje. Djelo je to dostojno da mu se priđe tim diskursom slojevitosti kompozicijske strukture – obračunom žestine i mekote života. Pa, kao da se dvoboj dogodio i završio u noveli *Narodni neprijatelj u selu*: „Andriji je bilo dosta

umovanja. Odlučio je konačno zaspati. Baš ga briga i za Pavelićevu kravu, i za Jovanku, i za ove sa zvizdama, baš ga briga za sve njih. Sutra će on lipo sa svojom družinom u nove pustolovine.“ Mnoga djela su ispred svoga vremena, počesto neshvaćena. Koristeći građu preko vrela odakle ju je crpio, auktor nam vrlo jasno daje naslutiti unutarnju povezanost i motive koji su odredili zamisao cjeline. Sve oko sebe će skupljati u jedan stog kako bi obuhvatio svijet lika u njegovoj povijesnoj dimenziji. Pritom će mjesto i djelotvornost patnje u vidljivoj gradnji svijeta zadržati za sebe.

*

Ljudski ego nadrastao je razinu dužne potrebe čovjeka, otrgnuo se od svog ionako „grješnog“ korijena. Nije samo „čovjek po državi“, već je još više „država po čovjeku“. Ako nismo u stanju obračunati se s time, uzalud „proliveno mlijeko“ i ratovi. Tehnologija će to samlijeti, ali krv žrtve neće poteći. Jer nije riječ o pesimizmu „Zapada“, već o realnosti svijeta u kojoj živimo danas. Rat u Ukrajini upravo potvrđuje koliko je čovjeku stalo do granica. I baš na toj točki uspostavlja se odnos između genealogije i tla, onog što još uvijek jesmo, i onog što će *post mortem* sutra biti, zauvijek ostati – svojevrsni *lamarkizam na hrvatski način!* – P. Teilhard Chardin, u poglavlju *Duh zemlje* (VI. Uspon Boga),^[5] kompiliran u misao stoljeća: „Kako će se završiti duhovni razvoj našeg planeta, pitamo se na kraju ovog poglavlja. Možda, odgovorit ćemo sada, preko nekog više psihičkog nego zvjezdanog preokreta – moguće je, sličnog smrti – ali koji će biti, zapravo, oslobođenje izvan povijesnog materijalnog stupnja, i zanos u Boga.“

Sve je više nužnosti posvete onima koji ljube svijet. Franjevac će znati prepoznati! Na dublji način reče Pascal: „Čovječanstvo možemo smatrati jednim jedinim čovjekom koji stalno postoji i stalno uči.“

I, da, ipak je veliko slovo! „Upravo je nailazio pokraj Gospina kipa. Stao je kao ukopan. Gledao je on **nju**, gledala je ona njega.“ (*Riki*). Samoniklost, Međugorska Djevica. Toplo preporučam – PRIČA O NJOJ.

(Igor Šipić © IO DHK)

[1] Matica hrvatska, Čitluk – Opuzen, studeni 2023.

[2] U Srebrenicu (*Argentarium*) će prvi franjevci već 1291. Iste će godine u svibnju, po legendi, u prijenos Ilirikom i Nazaretska kućica BDM: križari će napustiti Svetu zemlju i, kao čuvari Kristova groba, nikad se u nju neće vratiti.

[3] I. Šipić, iz ciklusa pjesama *Tišina limba*, Osvit, 1-4, Mostar, 2013.

[4] *Biblija*, Knjiga o Jobu, Jahvine besjede (38:31): *Možeš li lancima vezati Vlašiče / i razdriješiti spone Orionu...*

[5] *Ljudska snaga*, Zagreb, 1991.

